

Geliş Tarihi:

01.10.2024

Kabul Tarihi:

17.12.2024

Yayınlanma Tarihi:

28.12.2024

Kaynakça Gösterimi: Kodak, D. 2024, Spekülatif gelecek tartışmaları ekseninde tekno-hümanizm ve toplum 5.0: sistematik bir değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(51), 2224-2246, doi: 10.46928/iticusbe.1559300

SPEKÜLATİF GELECEK TARTIŞMALARI EKSENİNDE TEKNO-HÜMANİZM VE TOPLUM 5.0: SİSTEMATİK BİR DEĞERLENDİRME

Araştırma

Dilge Kodak

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

dkodak@ticaret.edu.tr

Dilge Kodak, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğretim üyesidir. Dijital kültür, iletişim sosyolojisi, iletişim araştırmaları akademik çalışma alanları arasındadır. Bu alanlarda ulusal ve uluslararası araştırmaları mevcuttur.

SPEKÜLATİF GELECEK TARTIŞMALARI EKSENİNDE TEKNO-HÜMANİZM VE TOPLUM 5.0: SİSTEMATİK BİR DEĞERLENDİRME

Dilge Kodak
dkodak@ticaret.edu.tr

Özet

Tekno-hümanizm, teknolojinin insani deneyim ve potansiyeller üzerinde olumlu etkiler yaratmasını hedefleyen felsefi bir pozisyonudur. Bu anlamda tekno-hümanizm teknoloji ve insanlık arasındaki dengenin adil bir şekilde kurulması gerektiğini ve insanlığın yeniden merkeze alınmasını savunur. Bu savunmayı yaparken de insanların yaşam kalitesini artırmak için teknolojik gelişmeleri kullanırken ahlaki ve sosyal sorumluluk ilkelerini gözetir. Tekno-hümanizm; skolastik felsefe sonrasında Aydınlanma düşüncesinin normatif bir çıktısı olan hümanizm paradigmasının aktüel bir aşamasıdır. İnsan merkezilik ve rasyonalitenin nesnel çerçevesinde şekillenen Endüstri Devrimi tarihsel olarak Enformasyon Toplumu aşamasını da tamamlamış, süper akıllı toplumlar idealine eğilim artış göstermiş ve internet teknolojileri örgütlü yaşam ve üretim pratiklerini domine etmeye başlamıştır. İlk olarak Japonya'da öne sürülen Toplum 5.0 modeli, dijital teknolojiler ve yapay zeka teknolojilerinin zemin oluşturduğu süper akıllı toplumları refere etmektedir. Toplum 5.0'ın amacı insanlığın makine ve yapay zekalarla olan etkileşimini verimlilik açısından optimize etmektir. Ayrıca toplumsal hayatta büyüme ve kalkınmaya birincil öncelik vererek, yaşam kalitesinin maksimize edilmesini sağlamak bu modelin öncelikli hedefleri arasındadır. Bu çerçeveden hareketle, çalışmanın amacı insan merkeziliğin tarihsel evriminin son aşaması olan tekno-hümanizm yaklaşımı ekseninde, süper akıllı toplum ideallerini odağına alan Toplum 5.0 modelinin vaat ve pratikleri arasındaki benzerlikleri ve çelişkileri, spekülative gelecek tartışmaları ekseninde (post- tekno hümanizm) sistematik yöntemle tartışmaktır. Çalışmanın temel varsayımı dijital transformasyon sürecini inşa eden neredeyse tüm gelişme ve aksiyonlar insan yaşamını kolaylaştırma felsefesini benimserken, Toplum 5.0 gibi tamamen dijital ve yapay zeka teknolojileri ile donatılmış makro modellerin hümaniteryen temelli bir felsefe gütmedikleri yönündedir. Çalışmada tekno-hümanizm kavramı ve Toplum 5.0 modeli çerçevelendirilerek, sistematik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, tekno-hümaniteryen görüş ve Toplum 5.0 arasında tematik olarak karşıt bir ilişki olduğu, aksine Toplum 5.0 modelinin spekülative gelecek tartışmalarını bütünleyen post- tekno hümanist paradigmaya daha yakın bir pozisyonda olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital iletişim, tekno-hümanizm, toplum 5.0, dijital dönüşüm, yapay zeka.

JEL Kodu: Z1, Z10, Z19

TECHNO-HUMANISM AND SOCIETY 5.0 WITHIN THE AXIS OF SPECULATIVE FUTURE DISCUSSIONS: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract

Techno-humanism is a philosophical position that aims for technology to have positive effects on human experience and potential. In this sense, techno-humanism advocates that the balance between technology and humanity should be established fairly and that humanity should be re-centered. While making this defense, it observes the principles of moral and social responsibility while using technological developments to improve people's quality of life. Techno-humanism is the current stage of the humanism paradigm, which is a normative output of the Enlightenment thought after scholastic philosophy. The Industrial Revolution, which took shape within the objective framework of anthropocentrism and rationality, has historically completed the Information Society stage, the tendency towards the ideal of super-smart societies has increased, and internet technologies have begun to dominate organized life and production practices. The Society 5.0 model, first put forward in Japan, refers to super-smart societies where digital technologies and artificial intelligence technologies form the basis. The aim of Society 5.0 is to optimize humanity's interaction with machines and artificial intelligence in terms of efficiency. In addition, giving priority to growth and development in social life and ensuring that the quality of life is maximized are among the primary goals of this model. Based on this framework, the aim of the study is to systematically discuss the similarities and contradictions between the promises and practices of the Society 5.0 model, which focuses on the ideals of a super-smart society, in the axis of the techno-humanism approach, which is the last stage of the historical evolution of anthropocentrism, and the speculative future discussions (post-techno-humanism). The basic assumption of the study is that while almost all developments and actions that build the digital transformation process adopt the philosophy of facilitating human life, macro models such as Society 5.0, which are fully equipped with digital and artificial intelligence technologies, do not pursue a humanitarian-based philosophy. In the study, the concept of techno-humanism and the Society 5.0 model are framed and systematically examined. As a result of the study, it is argued that there is a thematically opposing relationship between the techno-humanitarian view and Society 5.0, on the contrary, the Society 5.0 model is in a position closer to the post-techno-humanist paradigm that integrates speculative future discussions.

Keywords: Digital communication, techno-humanism, society 5.0, digital transformation, artificial intelligence.

JEL Code: Z1, Z10, Z19

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında, farklı dönemlerde ortaya çıkan düşünsel ve teknolojik dönüşümler, bireylerin ve toplumların dünyayı algılayış biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Antik Yunan'dan bu yana felsefi bir tartışma konusu olan "insan" kavramı, Aydınlanma düşüncesiyle birlikte daha fazla önem kazanmış, hümanizm paradigması aracılığıyla insanın evrendeki yeri ve değeri yeniden tanımlanmıştır. Hümanizm, insanı evrenin merkezine yerleştiren ve insan aklını en yüksek değer olarak kabul eden bir düşünce biçimi olarak modern toplumların temel felsefesi haline gelmiştir. Ancak 20. yüzyılda hız kazanan teknolojik ilerlemeler ve bilimsel gelişmeler, bu antropo-merkezci yaklaşımı sorgulayan yeni düşünce akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Post-hümanizm, trans-hümanizm ve nihayetinde tekno-hümanizm gibi yeni paradigmlar, insanın biyolojik sınırlarını aşabileceği, teknolojik yardımlarla kendini yeniden inşa edebileceği iddialarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma, insan merkezli düşüncenin yerini alan ve teknolojinin insan varoluşu üzerindeki etkilerini kronolojik ve sistematik olarak tartışmayı amaçlayarak, tekno-hümanist paradigma ile Toplum 5.0 vizyonunu ele almaktadır.

Tekno-hümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel yetilerinin teknoloji aracılığıyla geliştirilmesi gerektiğini savunan bir anlayış olarak tanımlanabilir. Bu düşünce, insanın doğal sınırlamalarının bir engel olduğu, teknolojik ilerlemenin ise bu sınırlamaların ötesine geçerek yeni bir insan formu yaratabileceği fikrini temel alır. Özellikle yapay zeka, robotik, genetik mühendisliği ve siberetik gibi alanlardaki gelişmeler, insanın varoluşsal sorularına yönelik çözüm önerilerini kökten değiştirmiştir. Ancak bu dönüşüm süreci, beraberinde hem etik hem de ontolojik sorunları gündeme getirmektedir. İnsan nedir? Teknoloji insanı nasıl değiştirebilir? İnsanlık bu değişime ne kadar hazırdır? İşte bu sorular, tekno-hümanist paradigmaya yönelik eleştirilerin merkezinde yer almaktadır. Bu kapsamda çalışma, tekno-hümanizmin sadece geçici ve içinde bulunduğu koşullara yanıt verecek şekilde tasarlanmış bir düşünsel yapı olduğu, yerine başka bir paradigmanın geçeceği tezini savunmakta ve insanlığın her dönemde olduğu gibi tek bir mükemmel formül arayışını sürdüreceğini ileri sürmektedir.

Teknolojik gelişmelerin toplumlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, Japonya'nın ortaya koyduğu Toplum 5.0 vizyonu, bu arayışın en güncel örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Toplum 5.0, teknoloji ile insanı birleştirerek daha sürdürülebilir ve

insani değerleri ön planda tutan bir gelecek inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu model, 4. Endüstri Devrimi'nin getirdiği dijitalleşmenin insan merkezli bir toplum yapısı oluşturmak amacıyla kullanılmasını önerir. Yapay zeka, büyük veri, nesnelere interneti gibi teknolojilerin toplumsal sorunları çözme kapasitesi üzerine inşa edilen bu vizyon, teknolojinin insan yaşamı üzerindeki potansiyelini son derece iyimser bir şekilde değerlendirmektedir. Ancak Toplum 5.0 ve benzeri geleceğe yönelik vizyonların eleştirel bir perspektifle incelenmesi gerektiği açıktır. Zira teknolojinin her zaman toplumun her kesimine eşit faydalar sağlamadığı, aksine yeni türden eşitsizlikler yarattığı da tarihsel bir süreklilik olarak dikkate alınmalıdır.

Bu makalenin amacı, insan merkezli düşünce biçimlerinden teknoloji odaklı paradigmlarına geçiş sürecini tarihsel ve nedensellik ilkesi temelinde ele almak, tekno-hümanizmin geleceğe dair iddialarını sorgulamak ve Toplum 5.0 gibi vizyonların tamamlayıcı unsurlarını ve dinamiklerini tartışmaktır. İlk bölümde, hümanizm felsefesinin tarihsel gelişimi ve insanlık düşüncesindeki köklü değişimler ele alınarak insan aklının ve değerlerinin tarih boyunca nasıl şekillendiği incelenmiştir. Hümanizmin yükselişi ve modern düşünceyi nasıl etkilediği, bu bölümün ana odağını oluşturacaktır. İkinci bölümde ise, kronolojik kararsızlar önermesiyle hümaniteryen düşünceden tekno-hümanizme uzanan paradigmatik dönüşüm incelenmiş ve toplumsal organizasyonun kusursuzluğuna yönelik kolektif bir sabit (değişmez paradigma) arama ihtiyacı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Toplum 5.0 ve post-tekno hümanizm arasındaki ilişki tartışılmış, bu iki vizyonu meydana getiren dinamiklerin benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Yöntem olarak sistematik değerlendirme metodu kullanılmıştır. Sistematik incelemeler bir tür literatür araştırması olmasının yanı sıra, açık ve mantıksal açıklamaları gerekçelendirerek, kanıta dayalı karar ve uygulamaları bütüncül olarak raporlama amacı taşır. Öte yandan sistematik değerlendirmeler kalitatif araştırma desenleri kapsamında şeffaf, tekrarlanabilir ve güncellenebilir özellikler gösterir. Sistematik değerlendirme ile gerçekleştirilen bu çalışmada, tekno-hümanist paradigmanın ve sonrasında gelecek olan muhtemel tüm yaklaşımların yerini başka bir paradigmaya bırakacağı ve kolektif hayattaki mükemmellik arayışının süreceği yargısına varılmıştır.

Hümanizm Nostaljisi ya da Merkezilik Saplantısı

Hümanizm ve sonrasında inşa edilen tüm hümaniteryen görüşler, şartırtıcı olmayan şekilde teknolojik belirleme ile yakın ilişki içerisinde. Bu ilişkinin tarihsel itkisinin sebepleri avcı-toplayıcı toplumlara kadar uzanabilir. Öyle ki, teknolojik ilerlemelerin toplumsal yaşamla olan ritmik ilişkisinin formülatif başlangıcı Endüstri Devrimi olarak kabul edilir. Toplum 3.0 modelinin itici gücü olarak kabul edilen Endüstri Devrimi buharlı lokomotifin keşfi (BTK, 2017, s. 9) ve büyük ölçekli üretim mekanizmalarının yaygınlaşmasını ve beraberinde hegemonik ilişkileri getirmiştir. 13. ve 14. Yüzyıllarda Kuzey İtalya’da ortaya çıkan ve daha sonra kıta Avrupa ve İngiltere’ye yayılan hümanizm (Grudin, 2023) insanı merkeze alan felsefi bir harekettir. Çok uzun süredir tartışılacağı üzere Orta Çağ Skolastik düşüncesine karşı olarak ortaya çıkarak, kolektif dünya görüşü inşasında merkezi bir değişim yaratmıştır. İnsanın biriciklik ve rasyonel tekilliğini temele alarak, ampirizme odaklanmış bir görüş olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda yaygın bir yanlış kullanımı da düzeltmek gerekir. Hümanizm gündelik bir refleks olarak “insan sevgisi, insana duyulan kabul, anlayış ve hoşgörü” anlamında kullanılmaktadır. Fakat hümanizm tabanı itibariyle “sevgi” ihtiva etmez. Aksine sevgiden daha çok “olumluluk” ve “mutlak kabul” içerir. Dolayısıyla tarihsel olarak hümanizm, Tanrı’nın mutlaklığı yerine insan aklının mutlaklığına işaret etmektedir (Norman, 2012, s. 56-71).

Antik Yunan döneminde her ne kadar insanı ve insana dair varoluşsal sorunları merkeze alan tartışmalar başlatılmış olsa da insan odaklı paradigmatik girişimler uzun bir süre dönemin aktüel doktrinleri arasında yer almamıştır. Bu açıdan bakıldığında “bunu tekrar gündeme getiren felsefi düşünce hümanizmdir” (Lamont, 1997, s. 3, Akt. Akçetin, 2018, s. 693) denilebilir. Fakat her düşünce hareketi ya da her paradigmanın kaderinde olduğu gibi, hümanizm de Rönesans öncesi ve sonrasında farklılıklar gösterir. Bilindiği üzere erken dönem hümanizm anlayışında “gerçek din” ve hümanizm felsefesi arasında bir çatışma yoktur. Daha ılımlı olarak dinin yozlaşmış taraflarından kaçınma itkisi ön plandadır. Bu erken dönemde yapılan din eleştirisi Hıristiyanlık öncesi dönemi öğrenmeye yönelik güçlü bir ilgi uyandırmıştır. Ancak aynı ilgi ilerleyen yüzyıllarda hümanizme dini bakıştan daha farklı bir anlamın geliştirilmesi için zemin hazırlayacaktır. Avrupa’da Rönesans ile doğan hümanizm kavramı, belirli bir inanç sistemini ya da felsefi sorunlara karşı tutumları tanımlamak

için kullanılmıştır (Akçetin, 2018, s. 693), ki Aydınlanma hareketi de söz konusu bu zeminin üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle hümanizmin lineer tarihteki konumu, Aydınlanma fikrine içkindir, pek tabi katalizör fonksiyonunu da unutmamak gerekir.

Usta'nın (2018, s.75) aktarımı ile Çiğdem'e (2015, s.13-14) göre:

“Bir idea ve bir süreç olarak Aydınlanma hareketinin amacı; insanları esasta “kötü” ve bu nitelikle “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin (dolayısıyla bunları üreten ve kurumsallaştırdığı varsayılan kurulu dinin) temsil ettiğine inanılan “eski düzen”den kurtararak, yine esasta “iyi” ve “özgürleştirici” olduğu çekincesiz kabul edilen “akıl düzeni”ne sokmak olup aydınlanmanın entelektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için önsel olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsadığı için, her türlü felsefi ve toplumsal proje, akla uygun olmak ve akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır.”

Bu yorum Aydınlanma hareketine birincil şeklini veren hümanizmin sınırlarını kavrayabilmek için kullanışlıdır. Aydınlanmanın hedefinin en başından beri “insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek” olduğunu ifade eden Adorno ve Horkheimer'a (2014, s.19) göre ise, "Aydınlanmanın tasarısı dünyanın büyüsunü bozmak olmuştur ve tamamen aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felaket alametleri ile parlamaktadır (en azından 20. Yüzyıl için)." Bu noktada şunu da ayrıca belirtmek gerekir; kendisini evrensel bir “ideallik” anlayışı ile çevrelemiş ve mutlak doğruya ancak ve ancak bu idealin benimsenmesi ile ulaşabileceğini hırçınca savunan hümanizm eksenli Aydınlanma düşüncesi, her nasılsa İngiltere, İskoçya, Fransa ve Almanya'da farklı veçhelerde zuhur etmiştir. Örneğin İngiliz Aydınlanması'nın daha çok sakin bir bilimsel araştırma havası içinde gelişmesine karşılık, Fransız Aydınlanması ihtiraslı bir savaş felsefesidir, öyle ki, kışkırtıcıdır, inkarcıdır ve kendisine büyük güveni oluşu için dogmatiktir hatta bağınazdır (Gökberk, 1961, s. 366, Akt. Arslan, 1992, s. 23-4, Aktaran, Usta, 2018, s. 79). İskoç Aydınlanması bireyden hareket ederek zihnin içeriğini oluşturan düşünce ve inançlar ile insandaki moral/ahlaki değer yargılarının bilimsel bir açıklamasını sunmak özelinde şekillenmiş olup (Hume, 1997, s. 41, Akt, Duman 2006, s. 139, Aktç, Usta, 2018, s. 81-2), Alman Aydınlanması ise “Kantçı bilgi teorisi ve etik” yönüyle Aydınlanma'nın sınırlanmasını temsil

ederken, *Sturm und Drang* (Fırtına ve Coşku), Romantizm ve Alman İdealizmi, Alman idealist tarih felsefesi” yönüyle de Aydınlanma projesinin aşılmasını temsil etmektedir (Usta, 2018, s.87). Bu parantez, günümüz için tasarlanmış / üretilmiş deterministik yasaları ve idealleri kavramak adına anlamlıdır.

Kısa olarak adlandırılabilen bir süre sonrasında hümanizmin, antroposantrizm (evrendeki her şeyin insan için ve/veya insana hizmet etmek için var olduğu görüşü) ile narsistik bir evrim sürecine girmiştir. Batı menşeli ve dayatmacı bir felsefi pozisyon olarak kabul edilen antroposantrizm, insanı düşünsel evrim sürecinde, “kendi iyilik hali için” her şeye zarar verme hakkına sahip olduğu sanısına sokmuştur. Bu bakış açısına göre insan, zekası dolayısıyla diğer tüm canlılardan üstündür, dolayısıyla kendisinden daha zayıf olan varlıkları yönetme hakkına sahiptir (Kılınç, 2022). Diyalektik materyalizmin fikir babası olarak kabul edilen Heraklitos’un “her şeyin karşıtı ile var olduğu” önermesi, antroposantrizmi de etkilemiş olmalı ki, ekosantrizm kavramı kendisine karşı kutupta yer bulmuştur. İnsanın tekillik hükmüne karşılık doğayı merkeze alan ekosantrizm, insanın doğanın bir parçası olduğunu savunur ve diğer canlılardan üstün olduğu fikrini çürütür. Buna göre her tür, değerlidir ve tüm türler evrensel iyiliğe katkıda bulunmak için vardır. Ekosantrizm savunulduğu takdirde, dünyanın sağlığına kavuşacağı tahayyülüne odaklanır. Dolayısıyla kalıcı dünyanın iyi bir görünümü olarak kabul edilir (Kılınç, 2022). Antroposantrizm ve ekosantrizm arasında, biyosantrik ve sentimentalist akımlar da kendisine yer bulmuştur. Fakat genel olarak ele alındığında tüm bu artçı görüş ve akımlar daha büyük bir paradigma arayışının parçası olarak görülmelidir.

Hümanizmin ve simbiyotik bir ilişkide olduğu Aydınlanma düşüncesinin, nötron yıldızı efektiyle kendi içlerine çökmeleri, “kronolojik kararsızların” ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kronolojik kararsızlar önermesi, bir paradigmanın bağımsız değişkenler (değişkenlerin bağımlı/bağımsız pozisyonları ayrı bir tartışma konusudur) karşısındaki türevlerine ayrılarak genişleyici işlevini temsil etmektedir. Hümanizm evrensel idealinin dekadansı, 16 Temmuz 1945’te New Mexico’da yapılan Trinity Test’ten küresel antropojen felaketlere, insan yaşamını ve bütünlüğünü tehdit eden her eylem ve girişimin kapsamda değerlendirilebilir. Bu kapsam genişliğinin nedeni, sonuçlarının fiili ve somut olmasıdır.

Bu kısa lineer bakışta görüldüğü üzere, hümanizmin tekilliğe eğilimli olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Buradaki tekillik, doğa bilimlerindeki “her şeyin teorisine” ve doğa filozoflarından biri olan Empedokles’in “her şeyde her şeyden biraz vardır” (Gaarder, 2017, s. 48-9) yaklaşımına benzerdir. Özellikle doğa bilimlerinde mikro ve makro kozmosu tek bir teori ile açıklayabilme hayali çok sayıda büyük bilim insanının bir süreliğine hedefleri arasında yer almıştır. Fakat Thomas’a (2021, s. 46) göre bilim ve teknoloji alanındaki büyük buluşlara rağmen, her şeyi kapsayan bir teori sır olarak kalmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; hümanizm tekilliği veya her şeyin teorisi tekilliği, tek bir ideal tekilliğine olan kolektif eğilimdir. Tek bir merkez, tek bir ideal, her şeyi açıklayan tek bir formül arama veya inşa etme girişimleri çoğulculuktan, polifoniden uzaktır. Özellikle Aydınlanma düşüncesi sonrasına bakıldığında paradigmatik tekilliğin kendisini yeniden ve yeniden ürettiği görülmektedir. Bu yeniden üretimleri, tekilci bir yaklaşım altında kapsayabilmek adına “kronolojik kararsızlar” tamlaması bir öneri olarak verilebilir. “Kronolojik kararsızlar” tamlaması, “evrensel ve başat olma iddiası / telaşı taşıyan her paradigmanın ömürlü olması” anlamını ve eleştirisini taşır. Şöyle ki; özellikle sosyal bilimlerde (belki de doğa bilimlerinden ödünç alınmış bir davranış eğilimi olarak) ideal olanın tekilliği (bir diğer deyişle paradigmatik tekillik) çeşitli “sabitler” inşa etmek / aramak yönünde bir gidişatın sağlaması gibi olmuştur. Yine doğa bilimlerinden ödünç alınarak kullanılan bir terminolojiyle söz konusu bu sabitler, toplumsal hayatın organize edilmesinde temel bir unsur olarak görülmüştür. Kaldı ki modernitenin Orta Çağ skolastik düşüncesi karşısına koyduğu hümanist paradigma, bu kronolojik sabitlerin ilki olarak görülebilir. Bu noktada önemli bir noktanın altını çizmek gerekir; hümaniteryen temelli modernitenin büyük anlatılarının dekadansı, bu sabitin kolektif olarak çalışmadığının da bir kanıtı niteliğindedir. Dolayısıyla beşeri hayatın düzen ve organizasyonunda, başka hiçbir alternatif fırsat verilmeden sabit arama ihtiyacı günümüz koşullarına kadar devam edecektir.

Tekno-Hümanizm: Kronolojik Kararsızların En Aktüel Olanı

“Kronolojik kararsızlar” tamlaması metaforik bir simgeselliği amaçlar. Buradaki “kararsız” terimi parçacık fiziği terminolojisine aittir. Bilindiği üzere elektronun 1897’deki keşfinden kuantum mekaniğinin ilk olarak Göttingen Üniversitesi’nde 1920’lerin başında matematikçi ve fizikçi Max Born tarafından kullanımına kadar olan

süreç parçacık fiziği ile ilgili bir dizi keşfin yapıldığı dönemdir. Bu noktada hümanizmanın doğa bilimlerine olan doğrudan ve dolaylı etkileri dikkat çekicidir. 15. ve 16. Yüzyıllarda en yüksek versiyonuna ulaşan hümanizm her ne kadar yalnızca Aydınlanma düşüncesinin temel taşlarından biri olarak görüldüyse de 19. ve 20. Yüzyıl doğa bilimlerindeki keşiflerde de felsefi bir pozisyon olarak büyük ölçüde etkili olmuştur. Kronolojik kararsızlar tamlaması önermesinin bir metaforik dayanağı da bir termodinamik terimi olan ve “evrendeki düzensizlik miktarının bir ölçüsü veya bir sistemin iş yapabilmesi için gereken enerji miktarının edinilebilirliği (Sezer, 2022)” anlamına gelen “entropi” ilkesidir. Bu çerçeveye göre; “Enerji yozlaşarak ısıya dönüşürken iş yapabilirlik zayıflar ve evrendeki düzensizlik artar. Kapalı bir sistemde entropi hiçbir zaman azalmaz; çoğunlukla artış gösterir. Kararlı parçacıkların enerjileri düşüktür ve genellikle sahip oldukları durumları korumaya çalışırlar, kararsız parçacıklar ise yüksek enerjilidir ve bozunarak veya etrafa enerji vererek daha düşük bir enerji seviyesine inmeyi hedeflerler (Sezer, 2022).” Bu cüretkar benzetmenin mütevazi nedeni sosyal bilimlerdeki kümülatif ilerlemenin de tıpkı erken dönem doğa bilimlerinin süreciyle neredeyse aynı saikte olmasıdır. Bu benzetmeyi biraz daha açmak gerekirse; Aydınlanma düşüncesi ve hümanizmin kolektif hayatın organizasyonunda bir sabit “olması gerektiği” hevesi, bir parçacık davranışı gibi düşünülebilir. Hümanizmin tekil bir formül olarak (özellikle 2000’li yılların başından bu yana) maksimum bir verimlilikle çalışmadığı veya çalışmıyor olabileceği ihtimali üzerine düşünölmeye başlandıktan sonra, tekno-hümanizme ve sonrasındaki spekülatif gelecek tartışmalarına kadar uzanan hızlı ve çeşitlenmiş bir sabit arayışı söz konusu olmuştur.

Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi, beşeri hayatın organizasyonu için gerekli olan sabit arayışında hümanizm bir başlangıç noktasıdır. İnsanın varoluşuna ve temel olarak potansiyeline ilişkin felsefi pozisyonların başlangıcı olan hümanizmin ana ilkeleri yine daha önce de belirtildiği üzere akıl, bilim, etik ve özgür düşünce kavramları ekseninde şekillenir. Dolayısıyla dini otoriteyi eleştirerek, rasyonaliteyi idealleştirir ve kontrol mekanizmasını bireysel ölçüğe çeker. Hümanizm paradigması temelde 15.-20. Yüzyıllar arasında anlaşılmaya çalışılmış ve sabit bir ideal olarak kendisine büyük ölçüde yer bulmuştur (Rundle, 2012, s. 266-70). Fakat 20.Yüzyılın ortalarına gelindiğinde özellikle Donna Haraway ve Katherine Hayles gibi teorisyenler başta

olmak, hümanist paradigmanın insan merkezli dünya görüşü çok sayıda düşünür tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Post-hümanist paradigma da bu eleştirel yaklaşımları bütünleyen bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Post-hümanizm temelde insanın hem biyolojik hem de kültürel sınırlarının ötesine geçmeyi öneren bir felsefi pozisyonudur. Dolayısıyla hümanizmin sınırlarını sorgularken, insanı organizasyonel bir yaşam alanı içerisinde diğer canlılarla olduğu gibi makinelerle de karşılıklı bir ilişki içerisinde konumlandırır. Bu konumlandırmanın yanına, insanın doğanın geri kalanından ayrı ve üstün bir varlık olarak ele alınmasının yanlış bir eğilim olduğunu da ekler. Böylelikle kendisini hümanizmin yerine inşa eden bu yeni paradigma ilk kez “insan sonrası düşünce, biyolojinin yanı sıra teknolojik birliktelik” başlıklarını öne çıkararak, yeni ontolojileri tartışmaya açmıştır (Roden, 2015, s. 9-15).

20.Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, post-hümanizmin ve ilkelerinin ötesine geçilme ihtiyacı teorik bir heves olmaktan çıkmıştır. Öyle ki post-hümanizmin savunduğu; insanın biyolojik ve kültürel sınırlarının ötesine geçilmesi gerektiği önermesine, insanın zihinsel kapasitesinin genişletilmesini hedefleyen eklenmiş ve böylelikle trans-hümanizm yeni bir sabit olarak yerini almıştır. Yani başat paradigma olan trans-hümanizmin hedefinde ise biyoteknoloji başta olmak üzere genetik mühendisliği, yapay zeka (AI), sibernetik araçlar vb. yeni oluşumlar gündeme gelmiştir. Buradaki amaç ise insanın varoluş sınırlarından ya da önceki versiyonlarından daha güçlü, daha zeki ve daha uzun ömürlü bir varlığa dönüştürülebilir nitelikte olduğudur. Böylelikle insanın biyolojik evriminin ötesine geçilebileceği, yüzyıllardır kadim öğretilerin dahi merkezinde olan “ölümsüzlük” mefhumuna ilk kez bilimsel ve profesyonel olarak bakılabileceği ve süper zeka kavramının somutlaştırılabileceği ve hatta tüm bu ihtimallerin gerçekleştirilmesi gerektiği fikri trans-hümanizm ile savunulmaya başlanmıştır. 21.Yüzyıla gelindiğinde ise çoğunlukla kurgusal, azınlıkla aksiyonel olarak kendisini devam ettiren trans-hümanizmin bir uzantısı olarak tekno-hümanizm kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bu uzantılığın sebebi trans-hümanist bakış açısının tıp, mühendislik başta olmak üzere doğa bilimlerinde çok sayıda inovatif gelişime fikrinsel olarak ilham vermeye devam ettiği gerçeğidir. Ancak tekno-hümanizm kendisinden önceki sabitlerden farklı olarak, teknolojiyi ofansif bir amaç olarak değil, insan varoluşunun ve yaşamının kalitesini daha iyiye götürebilecek bir araç olarak konumlandırmıştır. Böylelikle insan doğasının organikliğine ve ahlaki değerlere

iyimser sahipleniciliği noktasında trans-hümanizmden ayrılmıştır. Bu ayrılış bir noktada tekno-hümanizmin trans-hümanizme getirdiği temel eleştiri olarak da okunabilmektedir. Nitekim teknoloji veya teknolojik gelişmelerin saikleri, trans-hümanizm paradigmasında daha saldırgan ve tek taraflıdır. İnsanı tartışmasız olarak kainatın ve yaratılışın merkezine koyarak, geri kalan tüm yaşam unsurlarının ikincilliğini kabul eder ve bu durum tartışmaya kapalı olacak kadar radikaldir. Fakat tekno-hümanizm, insan ve teknoloji arasındaki ilişkinin ölçü ve dengeye tabii olması gerektiğini savunur. Böylelikle teknolojinin amacı insani değerleri ve insana ilişkin olan her şeyin korunarak geliştirilmesini sağlamaktır (Harari, 2017, s. 20-57, Ross, 2019, s. 7-12).

Hümanist ideallere dayanan bu felsefi hareket, teknolojinin insan refahını ve toplumsal ilerlemeyi iyileştirme potansiyelini kabul eder, ancak teknolojik gelişmelerin insanlığın yerine geçmemesi gerektiğini ve teknolojinin insanları güçlendirdiği ancak onların bireyselliklerini ve özgür iradelerini koruması gerektiği dengeli bir yaklaşımı savunur. Jason Crawford'un Tekno-Hümanist Manifesto eserinde de belirttiği gibi bu felsefe, teknolojik ve endüstriyel ilerlemenin kendiliğinden iyi olmadığını, yalnızca insan refahına ve toplumsal iyi oluşa katkı sağladığında değerli olduğunu vurgular (Crawford, 2024). Tekno-hümanizmin kökleri, hayatı yenilik yoluyla geliştirme arzusuna dayanır. Beyin-bilgisayar ara yüzlerinden yapay zeka tabanlı araçlara kadar bu hareket, insanların bilişsel, fiziksel veya duygusal yeteneklerini silmeden veya yok saymadan iyileştirmeyi idealleştirir (Fuchs, 2022, s. 45-55). Aktüel olarak Elon Musk'ın "Neural Lace" gibi projeleri, bu felsefenin, insan zekasını yapay zeka (AI) ile birleştirerek artırma vizyonunun bir örneğidir (Ali, 2023). Tekno-hümanizmin temel fikirlerinden bir diğeri ise, insanlarla makineler arasında meydana gelen "simbiyoz" kavramıdır. Bu pratikte teknolojinin insan kapasitesini genişlettiği, ancak onları işlevsiz hale getirmediği bir işbirliği potansiyeli söz konusudur. Microsoft'un HoloLens'i gibi artırılmış gerçeklik cihazları ve ChatGPT gibi yapay zeka araçları (AI), insan üretkenliğini ve yaratıcılığını artırmayı hedefleyen bu vizyonun güncel örnekleri arasındadır. Ancak tekno-hümanizm, bazı zorluklarla da karşı karşıyadır. Dijital ve yapay zeka (AI) teknolojilerinin gündelik yaşama entegrasyonu arttıkça, mahremiyet, özerklik ve insan biyolojisine geliştirmeye yönelik müdahaleler bu ve benzeri durumların etik sonuçları hakkında artan endişeler ortaya çıkmaktadır. Yalnızca bu

perspektifle sınırlı kalmamakla birlikte trans-hümanizm, insan olmanın ne anlama geldiği konusunda felsefi sorulara da yanıt arar. Bu noktada, genelde bilim insanları özelde ise sosyal bilimciler, ilerleme arayışında, insan deneyimlerinin yerini yapay olanlarla değiştirmeme gerekliliğini vurgulamaktadır (Ali, 2023, Pasek vd., 2018).

Buraya kadar görüldüğü şekilde tekno-hümanizm, hümanizm ve ardından gelen periyodik paradigmalardan en aktüel olanıdır. Teknolojinin insan hayatını iyileştirme potansiyelini içselleştirirken, bu yeniliklerin etik değerlere uygun olmasını sağlama konusunda toplumu uyarır. Bu dengeli yaklaşım, insan yeteneklerinin artırılabilirliği, ancak insan değerlerinin gölgede bırakılmayacağı bir gelecek yaratma potansiyeline sahiptir. Ancak günümüzde devam eden teorik tartışmalar, teorik idealler, teknolojik gelişmelerdeki hız gibi unsurlar tekno-hümanizmin de mutlaka ötesine geçileceğine ilişkin alışıldık sinyaller vermektedir. Bu anlamda ilk spekülasyon gelecek tartışmaları “post-tekno hümanizm” kavramsallaştırması ekseninde şekillenmektedir. Bu tartışmalar tam da Toplum 5.0 modelinin şekillendiği evreye denk geldiğinden, bu spekülasyon tartışmalar çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

Toplum 5.0 ve Spekülasyon Gelecek Tartışmaları

Toplum 5.0 bir model olarak ilk kez 2016 yılında, Japonya'nın “5. Nesil Bilim, Teknoloji, Yenilik Temel Planı”nda, ülkenin gelecekteki gelişim stratejilerinin bir parçası olarak ortaya konmuştur. Shinzo Abe'nin başbakanlığı dönemindeki Japonya hükümeti, hızla dijitalleşen global koşullarda toplumsal sorunları çözmeyi ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla, Toplum 5.0 modelinin de içinde bulunduğu bir stratejik çerçeve duyurmuştur (Duman, 2022, s. 313). Toplum 5.0 köken olarak toplumsal evrim aşamalarına dayanmakta ve araçsallığın tarihsel sürecine entegre olmaktadır. Bilindiği üzere toplumsal evrimin aşamaları kronolojik olarak şu şekilde sıralanır (Bölükbaşı, 2021, s. 5-6):

1. **Toplum 1.0:** Avcı-toplayıcı toplumu.
2. **Toplum 2.0:** Tarım toplumu.
3. **Toplum 3.0:** Endüstri toplumu.
4. **Toplum 4.0:** Bilgi toplumu.

Teknolojinin araçsallaşması ekseninde incelendiğinde kısaca denilebilir ki; Toplum 1.0 modeli aracın hayatta kalma ve beslenmeye yönelik kullanıldığına odaklıdır. Toplum 2.0'da araç yerleşik hayata hizmet ederek, mevcut doğa koşullarından alınacak verimi maksimize etmeye yönelik bir kullanım sağlar. Toplum 3.0'da kitle üretimi ve makineleşmeyi çevrelerken, Toplum 4.0'da ise enformasyonun domine ettiği bir toplumsal yapıya karşılık gelir. Bu evrimsel aşamalardan sonra gelen Toplum 5.0 ise insanın merkezde olduğu bir dijitalleşme vizyonunu tanımlamaktadır. Bu aşamanın temel amacı, bilgi toplumunun dijitalleşme temelli potansiyelini en üst düzeye çıkararak, insan hayatını kolaylaştırmayı ve sosyal refahı arttırmaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) yanı sıra yapay zeka (AI), nesnelerin interneti (IoT), büyük veri (Big Data) ve robotik gibi yeni teknolojilerin yoğun entegrasyonu ile insan hayatı ve sosyal sistemler yeniden şekillendirilir ve bu unsurlar ideal bir gelecek için temel oluşturacak niteliktedir.

Tanım olarak Toplum 5.0, teknolojik gelişmelerin yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan insan merkezli bir toplumsal modeldir. Bu model, teknolojinin insan refahına yönelik bir araç olarak kullanılmasını savunur. Her ne kadar ilk kez Japonya'nın vizyonu olarak çıkış yapmış olsa da ideal bir fikir olarak sosyal, çevresel ve ekonomik zorlukları dijital dönüşüm yoluyla çözmeyi amaçlayan ve bireyleri teknolojinin merkezi olarak kabul eden bir ideal kavram olarak kısa sürede globalleşmiştir. Literatürde çalışma konusuyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Saracel ve Aksoy (2020, s. 26-34) Toplum 5.0 dönemine kadar toplumların gelişim aşamalarını ve Toplum 5.0'ın hedeflerini ve katkılarını tartışmışlardır. Özellikle, tüm dünyada büyük bir salgın olan COVID19 karşısında Toplum 5.0 sistemlerini kurabilen, işletebilen ve kullanabilen bireylerin, kurumların ve toplumların gelişimini göstermişlerdir. Ayrıca, kurumsal düzeyde Toplum 5.0'a uyumun devletlerin dijital teknolojilere yönelik politikalarında önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu nedenle, Toplum 5.0, e-tabanlı sistemleri kurabilen ve işletebilen toplumlar gerektirir (Akt., Calp ve Bütüner, 2022, s. 176).

Toplum 5.0 modeli insan merkezlilik, yapay zeka, dijital dönüşüm, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve sosyal dengelerin iyileştirilmesi gibi bazı temel unsurlar etrafında şekillenir. Bu kapsamda açıklamak gerekirse Toplum 5.0'da teknolojinin birincil amacı toplumsal refahı arttırmak ve bireysel ölçekte yaşam kalitesini

yükseltmektedir. Bir diğer deyişle insan mutlak surette teknolojinin önünde yer alır. Dolayısıyla teknolojik yeniliklerle dijitalleştirilen tüm kolektif çözümler, insani ihtiyaçlar ve toplumsal sorunlar özelinde tasarlanır. Diğer önemli bir unsur da yapay zeka ve dijital dönüşüm kapsamında ele alınır. Bu kapsamda veri analizi, robotik sistemler ve otomasyon gibi teknolojilerle toplumsal organizasyon olduğundan daha verimli hale getirilir. Özellikle nesnelerin interneti (IoT) veri akışının sürekliliğini sağlayarak optimizasyonu hedefler ve böylelikle Toplum 5.0 çerçevesinde sosyal hizmetlerin daha erişilebilir ve hatasız olmasına katkı sağlanır (Saleem vd., 2023, s. 329-331). Toplum 5.0 bir model olarak yalnızca teknolojinin toplumsal süreçlerin iyileştirilmesine yönelik bir entegrasyon olarak düşünülmemelidir. Sosyal ve ekolojik sürdürülebilirlik en önemli ayırıcı özellikleri arasındadır. Dolayısıyla Toplum 5.0, günümüzün de en hassas konularının başında gelen enerji verimliliği, doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve iklim dostu üretim prensipleri gibi süreçlerin sistematize edilmesini garanti altına almak ister. Tüm bu süreçleri karakterize ederken, ekonomik büyüme ve toplumsal refah arasındaki dengeyi de sürdürülebilir kılmayı ve geliştirmeyi hedeflemektedir. Toplum 5.0 modelinde tüm bireyler sosyal hizmetler başta olmak üzere, organizasyonel olarak geliştirilen tüm toplumsal süreçlerden eşit şekilde faydalanabilir pozisyonda olmalıdır. Dolayısıyla dijitalleşme süreçlerine erişebilme ve fayda sağlama konusunda ekonomik sınıf ayrımcılığını nötralize edebilecek çeşitli politikalar önermektedir. Nihai olarak, Toplum 5.0 modelinde özellikle yaşanan nüfus, kentsel yoğunlaşma, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, gelir eşitsizlikleri gibi kritik sosyal ve kolektif sorunlara çözüm getirmek birincil öncelik taşır ve bunu da teknolojik deterministik bir gustoyla gerçekleştirmeyi hedefler. Ayrıca bu model, bireylerin teknolojiyi yaratıcı şekilde kullanabilmesi ve dijital ekonomiye katılım sağlayabilmesi için eğitim, inovasyon ve araştırma-geliştirme (AR-GE) alanlarında kapsamlı bir dönüşüm potansiyeli görür (Akin vd., 2021, Akt., Şenkal ve Peker, 2022, s. 23-4-5).

Toplum 5.0'ın yalnızca teknolojik bileşenlerden oluştuğunu kabul etmek en uygun tabir ile kolaycılık olabilir. Modelin, teknolojik deterministik cepheye yakın olduğu aşıkardır bu nedenle akademik tartışmalar pozitif ve negatif yönde devam etmektedir. Toplum 5.0 üzerine yapılan söz konusu akademik tartışmalar, bu modelin hem umut verici yönlerini hem de potansiyel risklerini içermektedir. Bir yandan, Toplum 5.0'ın

teknolojinin insan merkezli bir şekilde uygulanmasını teşvik etmesi olumlu karşılanmaktadır. Ancak, bu dijital dönüşümün toplumsal eşitsizlikleri derinleştirme potansiyeli ve teknolojiye bağımlılığın artması gibi eleştiriler de gündeme gelmektedir (Fukuyama, 2018, s. 47-50).

Toplum 5.0 ile ilgili tanımlamalar ve teorik çerçeve teknolojinin tamamıyla toplumsal fayda odaklı kullanılabileceğinin ideal bir formülü gibi okunabilir. Fakat yukarıda belirtildiği üzere modelin risk potansiyelleri ve dezavantajları üzerinde, pozitif yönlerinde olduğu kadar çalışılmamıştır. Böylelikle ilk bakışta tekno-hümanizm ve Toplum 5.0 arasında kusursuza yakın ve ritmik bir ilişki olduğu yargısında bulunulabilir. Ancak hem modelin hem de teorinin ana hatları daha detaylı bir şekilde yeniden ele alındığında, bu ideal ilişkinin bir illüzyon olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Toplum 5.0 toplumsal refah, sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme vb. tüm organik süreçlerin teknoloji aracılığı ile kusursuzlaştırılabileceğini idealize eder ancak kolektif refah ve uyumluluğun mutlak surette teknoloji dolayımı olacağı gerçeğini göz ardı eder. Öyle ki Toplum 5.0 bir model olarak çoğulcudur, bir diğer deyişle kiteseldir. Fakat mikro ölçekte nasıl çalışacağına ilişkin herhangi bir formül veya öneri sunmaz. Dolayısıyla bu da aktüel gelecek tartışmalarından biri olarak şekillenen post-tekno hümanist tartışmaların spekülatif odağını akla getirir. Bir başka deyişle modelin toplumsal gerçekçilikten uzaklaşarak yeni bir ideal yarattığı ifade edilebilir. Bu uzaklaşmanın riskleri de teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği risklerde paralellik göstermektedir. Bu nedenle potansiyel eleştirilerin sürdürülebilirlik, eşitsizlik ve riskler bağlamında ele alınması önem arz etmektedir.

Tekno-hümanizm hali hazırda çalışan bir paradigma ve sabit olarak dominanttır veya dominant olduğu söylenebilir. Fakat modernitenin refleksif çehresi, risk toplumu parametreleri ve teknolojik gelişmelerdeki olağanüstü hızdan ötürü, bu paradigmanın sabitlik iktidarının eskisi kadar net ve güçlü olmadığını ifade etmek mümkündür. Kaldı ki post-tekno hümanist yaklaşıma ilişkin yapılan ilk idealist yorumlar söz konusu durumun bir nevi sağlaması gibidir. Özellikle dijitalleşmenin yalnızca araçsal olmakla kalmayıp, doğal olarak toplumsallaşmaya başladığı noktada, tekno-hümanist paradigmanın sürdürülebilirliğine ilişkin soru işaretleri oluşmaya başlamıştır. Böylelikle çalışmanın ikinci bölümünde de tartışıldığı üzere “yeni bir sabit arama ihtiyacı” prensibinin hala işler olduğu görülmektedir. Kısaca açmak gerekirse; post-

teknö-hümanizm, geleneksel teknö-hümanist paradigmanın ötesine geçen ve teknoloji ile insan arasındaki etkileşimin yeni boyutlarını keşfetmeye çalışan bir yaklaşımdır. Tekno-hümanizm insanı merkezde tutmak koşuluyla, insanlığın teknolojiyi kullanarak biyolojik ve zihinsel sınırlarını aşabileceğini, böylece insanın potansiyelini artırabileceğini savunan bir harekettir. Bu bağlamda teknoloji, insan evriminin bir sonraki aşamasını temsil eder ve daha iyi bir toplumsal geleceği vaat eder. Ancak post-teknö hümanizm, bu perspektifin ötesine geçerek insan ve teknoloji arasındaki ilişkiyi daha radikal bir şekilde ele alır ve bu yanıyla trans-hümanizme benzerlik gösterir.

Post-teknö hümaniteryen yaklaşımda insan ve teknoloji arasındaki ilişki git gide daha fazla iç içe geçer. Böylelikle insan & makine, yapay zeka (AI) & biyoteknolojiler arasındaki sınırlar bulanıklaşmaya başlar. Bu sınırların hareketli ve blurlu hale gelmesiyle de insan doğası teknoloji tarafından yeniden ve yeniden tanımlanır hale gelir. Aslında teknö-hümanizmden ayrıldığı nokta tam da burasıdır; teknö-hümanizm insanın merkezde olduğu bir dünyayı varsayarken, post-teknö hümanizm ise insanın yaşamda ve evrendeki yerinin ne ölçüde teknolojiye bağımlı olduğunu sorgular. Bu çerçevede artık teknoloji insan için değildir. Aksine teknoloji insanın dönüştürücüsü ve şekillendiricisi konumundadır. Post-teknö-hümanizm, biyoteknoloji, yapay zeka ve siberetik gibi alanlarda insan bedeni ve zihni ile teknoloji arasındaki yeni ilişkileri araştırır. Bu durum, insanın yalnızca biyolojik bir varlık olma durumunu değiştirir. Post-teknö-hümanizm, insan biyolojisinin teknoloji aracılığıyla nasıl yeniden programlanabileceğine dair geniş tartışmalar içermesiyle yine trans-hümanizmi çağırır. Ayrıldığı bir nokta ise, etik sorun ve sorularla ilgilenmesidir. Örneğin, yapay zekanın insan karar alma süreçlerine müdahale etmesi, insan hakları, mahremiyet ve teknolojinin nasıl kontrol edilmesi gerektiğine ilişkin başlıklar tartışılmaktadır. Ancak yalnızca tartışılmakla yetinilir. Benzer bir şekilde insan-makine ilişkisi ve birleşimi olanaklarında hibrit varlıkların geleceğine burğu yapar. Yapay organlar, implantlar, yapay zeka (AI) ile desteklenmiş yaşam sistemleriyle hem biyolojik hem de dijital varlıkların bir aradalığını mümkün görerek idealleştirir fakat yine etik ve evrimsel sorunların potansiyeli ile ilgili bir yaklaşım önermez. Bu durum felsefi bir perspektiften Braidotti'ye göre (2013, s. 190) insanların post hümanist bir karakterde etik öznelere haline gelmesi ile ilişkilidir. Bu durumda kolektif tarihimizin bu özel noktasında, ete kemiğe bürünmüş benliklerimizin, zihinlerimizin ve bedenlerimizin bir olarak gerçekte

ne yapabileceğini bilmiyoruz. Yoğunluklarla bir deney etiğini benimseyerek bunu bulmamız gerekiyor. Etik hayal gücü, post-insan öznelerde, ontolojik ilişkisellik biçiminde canlı ve iyidir. Birliksiz özneler için sürdürülebilir bir etik, bir yandan benmerkezci bireyciliğin engelini, diğer yandan olumsuzluğun engellerini kaldırarak, benlik ve diğerleri, insan olmayan veya 'dünya' diğerleri dahil, arasındaki genişletilmiş bir bağlantı duygusuna dayanır.

Post-teknolo-hümanizm, toplumun teknolojiyi nasıl benimsediği ve adapte olduğu konusunda kritik bir bakış açısı sunar. Yapay zekanın karar alma süreçlerinde daha fazla rol alması, biyoteknolojilerin insan vücudunu dönüştürmesi ve dijitalleşmenin hızlanması gibi faktörler, insan kimliği ve varoluşunu yeniden tanımlayabilir. Bu hareket, sadece teknolojinin bir araç olduğu fikrini aşarak, teknolojinin insan deneyimiyle bütünleştiği yeni bir dünyanın mümkün olduğunu savunur. Öte yandan teknolojiyi insan evriminde bir adım ötesi olarak kabul eder ve insan ile teknoloji arasındaki dinamiklerin yeniden düşünülmesini gerektirir. Bu yaklaşım, teknolojiyle birlikte varoluşun yeni biçimlerini ve geleceğin toplumunu şekillendirmeye yönelik bir arayış içerir.

Bu yeni ve sınırları bulanık olan sabit adayının güzellikleri ve idealleştirmeleri öne çıkmaya başlamıştır. Bu güzellikler doğrultusunda, post-teknolo hümanizm için insan potansiyelinin geliştirilmesi bir imkandır. Özellikle yapay zeka, nöroteknoloji ve biyoteknoloji sayesinde, insanların hafıza, öğrenme, bedensel fonksiyonlar ve hatta ömür uzunluğu gibi konularda önemli gelişmeler kaydedebileceği savunulmaktadır. Yine biyoteknoloji ve sibernetik sayesinde genetik hastalıklar, bedensel engeller ve yaşlanma gibi insanlık sorunlarının teknoloji aracılığıyla aşılabileceği fikri, post-teknolo-hümanizmin en büyük umutlarından biridir. Öyle ki bu yaklaşımla birlikte idealleştirmeyi insan evriminde yeni bir aşamaya götürecek kadar ileri gider. Bu aşamadaki iddiasında teknolojinin, insan evriminin doğal bir uzantısı olduğu savunulur. İnsan, biyolojik sınırlamalardan kurtularak dijital ve teknolojik varlıklarla birleşebilir, bu da daha güçlü, daha dayanıklı ve daha zeki bireyler anlamına gelir. Teknoloji aracılığıyla insanın daha mükemmel hale gelebileceği bir evrim sürecinin mümkün ve hatta gerekli olduğunu savunur ki, bu da maksimum verimlilik ile aynı anlama gelir. Post-teknolo hümanizm, verimliliğin sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda insani gelişmeyi de destekleyeceğini iddia eder. Buna göre yapay zeka, büyük veri ve

dijital araçlar, toplumun daha adil ve kapsayıcı bir yapıya dönüşmesine olanak tanyabilir. Tüm bunlara ek olarak post-teknolojik hümanist düşüncede, insanların makinelerle birleşmesinde potansiyel olarak bir yaratıcılık söz konusudur. Ortaya çıkacak yeni formdaki hibrit varlıklar, kişisel ve sosyal gelişimi çok daha üst seviyelere ulaştırabilir.

Yukarıda değinilen pozitif iddialara ve savunmalara karşın aynı ölçüde eleştiriler de getirilmektedir. Birincil eleştiri elbette insan doğasının yitimi ile ilgilidir. Teknoloji ve insan arasındaki sınırların bu denli bulanıklaşması insanın biyolojik ve doğal özünü kaybedebileceği yönündedir ki, bu da insan kimlik ve değerlerinin bulanıklaşmasına yol açarak varoluşsal bir krizi tetikleyebilir. Diğer eleştiriler ise eşitsizlikler, kontrol sorunları, potansiyel tehlikeler, kimlik krizleri, mahremiyet ve özgürlük kayıpları eksenlerinde şekillenmektedir. Özellikle teknolojilere erişim önceliği, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilir ve yeni bir “üstün teknoloji sınıfı” yaratarak, kolektif adaletsizliği derinleştirebilir. Bunun yanı sıra teknolojinin insan hayatına ne denli müdahil olacağı ve ne ölçüde kontrol sağlayacağı da önemli bir etik tartışma konusu olarak öne çıkmaktadır. Yapay zeka, otonom sistemler ve biyoteknoloji gibi araçların insan karar alma süreçlerine müdahale etmesi, bireysel özgürlükler ve mahremiyet açısından tehlike teşkil etmektedir. Elbette bunun bir adım ötesinde, yapay zeka ve makinelerin insanın ötesine geçerek bağımsız bir varlık haline gelme riski ortaya çıkmaktadır. Yapay zeka sistemlerinin kontrol edilememesi, güvenlik açıkları, etik karar alma süreçlerinin belirsizliği gibi sorunlar aynı ölçüde tehlike potansiyeli taşımaktadır.

Post-teknolojik hümanizm, teknolojinin insanlığı nasıl dönüştürebileceği üzerine heyecan verici ve umut verici vizyonlar sunsa da bu dönüşümün beraberinde getirdiği etik, sosyal ve felsefi sorular da oldukça derindir. İnsan potansiyelinin artırılması ve teknolojinin sunduğu fırsatlar son derece cazip görünse de, bu dönüşümün insan doğasını tehdit etme, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirme ve bireysel özgürlükleri kısıtlama riskleri açısından spekülasyon olma potansiyeli vardır ve göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, post-teknolojik hümanizm üzerine yapılan tartışmalar, geleceğe yönelik fırsatların yanı sıra bu fırsatların beraberinde getirdiği sorumlulukları da kapsamaktadır. Özellikle Toplum 5.0 modeli ile birleştiğinde bu sorumluluğa yönelik

sistemli bir farkındalık oluşturulmalı, teorik bir hevesin ötesinde somutlaşabilecek muhtemel risklere tartışmalarda öncelik verilmelidir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Tekno-hümanist paradigma, her ne kadar mevcut dijital çağın en önemli teorik ve pratik yönelimlerinden biri olarak öne çıksa da tıpkı hümanizm, post-hümanizm ve trans-hümanizm gibi zamanla yerini başka bir paradigmanın alacağı bir geçiş aşaması niteliği taşımaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında, belirli düşünsel ve teknolojik dönüşümlerin bir süreliğine toplumlar üzerinde baskın bir paradigma haline geldiği, ancak bu paradigmalardan sürekli değişim ve dönüşüm içinde olduğu görülmektedir. Tekno-hümanizmin de benzer bir akıbeti paylaşacağını ifade etmek mümkündür; çünkü insanlık, her ne kadar varoluşuna dair derin sorulara ve ideal bir toplumsal yapı arayışına sabit bir yanıt bulma eğiliminde olsa da doğası gereği hem kendisi hem de şekillendirdiği organize yaşam devingen olarak karakterizedir. Bu nedenle insanın, her daim daha mükemmel bir formül, daha kapsayıcı bir çözüm ya da daha adil bir gelecek arayışını refere eden tek bir formül ihtiyacıyla, dönüşen ve hareketli doğası arasında mutlak bir karşıtlık söz konusudur.

Bu bağlamda, Toplum 5.0 vizyonu, bir süreliğine bu arayışa dair umut verici bir yanıt olarak belirse de bu modelin de nihai bir çözüm olmayacağı, değişen sosyo-teknolojik dinamiklerle birlikte yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıkacağı aşikardır. Toplum 5.0, insan ve teknoloji arasındaki dengeyi yeniden tanımlamayı amaçlayan bir model olarak pozitif bir gelecek vaat ederken, bu modelin tekno-hümanist kökleri ve geleceği fazlasıyla iyimser bir yaklaşımla ele aldığı unutulmamalıdır. Toplum 5.0'ın sunduğu gelecek vizyonu, teknolojinin insan hayatını iyileştireceği ve sosyal problemleri kökten çözeceği yönündeki iddialarla güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Ancak bu vizyonun eleştiriden muaf olmaması gerekmektedir; zira teknolojinin toplumsal yapıyı ne kadar dönüştürebileceği, bu dönüşümün kimin yararına olacağı ve hangi kesimlerin bu süreçten olumsuz etkileneceği üzerine daha fazla düşünülmelidir. Öyle ki, post-teknolojik hümanist yaklaşım ve Toplum 5.0 modeli arasındaki tamamlayıcı unsurların benzerliği dikkat çekicidir. Bir tarafta insanın biyolojik ve zihinsel sınırlarının genişletilmesi ve ötesine geçilerek, insan & makine birleşiminin idealleştirilmesi yapılırken, diğer tarafta benzer bir saikle süper akıllı şehirler ve adil, eşitlikçi ve süper organize bir toplum hedefi söz konusudur. Ancak her iki tarafın da etik ve ontolojik risklere ilişkin çözüm

önerileri muğlaktır. Bir başka ifade ile; çözüm önerileri ve risklere ilişkin açıklayıcı tutumları üzerinde, vaatlerinde olduğu kadar incelikli çalışılmamıştır.

Başlangıçta tekno-hümanizm, kendisinden önceki tüm paradigmlar gibi (hümanizm, post-hümanizm, trans-hümanizm vb.) toplumsal eşitsizlikleri giderebilecek ve kolektif refahı sağlayabilecek potansiyele sahip teknolojik gelişmelere dayanmıştır. Fakat yine kendisinden önceki yaklaşımlarda olduğu gibi, kolektif olarak yeni bir sabit arama ihtiyacını bir süreliğine karşılayabilmiştir. Özellikle insanı teknolojinin önünde konumlandırması ile çok daha iyimser ve dengeli bir perspektif çizmiş olsa da potansiyel dezavantajları hesaplayabilme konusunda, insanın değişken doğasını denkleme katmamıştır. Öte yandan teknolojik yeniliklerin her zaman toplumun tüm kesimlerine eşit faydalar sağlamayabileceği, aksine haksız rekabet, teknolojiye ulaşım imkanı vb. eşitsizlikler yaratabileceği gerçeği tekno-hümanist paradigmda da tekerrür etmiştir. Bu nedenle, Toplum 5.0 ve post-tekno hümanizm gibi yaklaşımların geleceğe dair sunduğu olumlu senaryoların eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi zorunludur. Bu bağlamda, yeni paradigmanın, teknolojiye yönelik aşırı iyimserlikten arındırılmış, daha kapsayıcı ve eleştirel bir yaklaşım geliştirmesi gerektiği açıktır.

Sonuç olarak, insanlığın daha iyi bir gelecek arayışı, tekno-hümanizm veya herhangi bir başka paradigma ile sınırlı kalmayacaktır. Her paradigma, kendi zamanında belirli sorunlara çözümler getirme iddiası taşır; ancak insanın varoluşsal hareketliliği ve dönüşen doğasından ötürü, zamanla bu çözümler yetersiz kalır ve yeni paradigmalara ihtiyaç doğar. Bu döngüsel arayış, insanlığın mükemmellik arzusunu yansıtır. Toplum 5.0 ve post-tekno hümanizmin sunduğu gelecek vizyonları her ne kadar umut verici görünse de eleştirel ve kapsayıcı bir perspektifle değerlendirilmediği sürece bu vizyonlar da, insanın kendi devingen doğasını reddederek, kolektif kusursuzluğu sağlayacak bir sabit arayışından vazgeçmemesinden ötürü, kendisinden önceki paradigmlarla aynı kaderi paylaşacak ve bu döngüsellik devam edecektir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Akçetin, N. Ç. (2018). 'İnsancı' olmak ya da 'insan' olmak: Hümanizm'e eleştirel bir bakış. *Beytulhikme International Journal of Philosophy*, 8(2), 691-712.

- Ali, F. (2023). What does it mean to be human in an age of techno-humanism? *Neowin*.
<https://www.neowin.net/editorials/what-does-it-mean-to-be-human-in-an-age-of-techno-humanism/>
- Braidotti, R. (2013). *The posthuman*. Polity Press.
- Bölükbaşı, F. (2021). Revolution and society 5.0: Japanese human centric approach and sectoral changes. *Toplumsal Politika Dergisi / Journal of Social Policy*, 2(2), 1-28.
- BTK. (2017). *Toplum 5.0*. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Raporu.
- Calp, M. H., & Bütüner, R. (2022). Society 5.0: Effective technology for a smart society. In A. E. Hassanien, J. M. Chatterjee, & V. Jain (Eds.), *Artificial Intelligence and Industry 4.0* (pp. 327-336). UK: Academic Press.
- Crawford, J. (2024). The techno-humanist manifesto. *Roots of Progress*.
<https://rootsofprogress.org/manifesto>
- Duman, M. Ç. (2022). Toplum 5.0: İnsan odaklı dijital dönüşüm. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82, 309-336.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2022.82.1008072>
- Fuchs, C. (2022). *Digital humanism: A philosophy for 21st century digital society* (1st ed.). United Kingdom: Emerald Publishing.
- Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Japan Economic Foundation Journal*, July/August, 47-50.
- Gaarder, J. (2017). *Sofie'nin dünyası, felsefe tarihi üzerine bir roman* (S. Yücesoy, Çev.). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Grudin, R. (2023, May 10). Humanism. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/humanism>
- Harari, Y. N. (2017). *Homo deus: Yarının kısa bir tarihi* (P. N. Taneli, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Kılınç, G. (2022). Antroposantrizm vs. ekosantrizm. *Türk Veteriner Hekimleri Birliği*.
<https://www.tzv.org.tr/#/haber/6656>

- Norman, R. (2012). *On humanism, thinking action* (2nd ed.). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Pasek, K. H., Schlesinger, M., Golinkoff, R. M., & Care, E. (2018). The new humanism: Technology should enhance, not replace, human interactions. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/the-new-humanism-technology-should-enhance-not-replace-human-interactions/>
- Roden, D. (2015). *Posthuman life: Philosophy at the edge of the human* (1st ed.). New York: Routledge.
- Ross, J. (2019). Techno-humanism: If algorithms make all the decisions, who is the leader? *EFMD Global Focus*, 13(2), 7-12. <https://www.globalfocusmagazine.com/techno-humanism-if-algorithms-make-all-the-decisions-who-is-the-leader/>
- Rundle, D. (2012). Humanism in fifteenth-century Europe. In *Studies in Medieval and Renaissance History* (Vol. 30). Society for the Study of Medieval Languages and Literature. <https://doi.org/10.2307/j.ctv23khp4j>
- Saleem, I., Abdeljawad, I., & Nour, A. I. (2023). Artificial intelligence and the future of accounting profession: Implications and challenges. In A. Hannon & A. Mahmood (Eds.), *Artificial Intelligence, Internet of Things, and Society 5.0* (pp. 327-336). Cham, Germany: Springer.
- Sezer, E. T. (2022). Bazı atomaltı parçacıklar neden kararsız? *Evrım Ağacı*. <https://evrimagaci.org/>
- Şenkal, A., & Peker, Z. (2022). Social dimensions of the transformation toward society 5.0. In D. B. Saripek & P. Peluso (Eds.), *Society 5.0: A new challenge to humankind's future*. İstanbul: Okur Yazar Association Publications.
- Thomas, T. (2021). The theory of everything: A search into the core of our existence. *Ensyglog An International Journal for Arts and Science*, 1(2), 44-47.
- Usta, A. (2018). Aydınlanma düşüncesine kısa bir bakış. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, 74-90.